

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Гуманітарно–правовий факультет

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

(тип кваліфікаційної роботи)

Магістр

(освітній ступінь)

на тему «Особистісні особливості схильності до брехні (статевий аспект)»

ХАІ.704.7–96п 1/2.24О.053.10764299 КР

Виконав: здобувачка 6 курсу групи №7–96п1/2

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
(код та найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»
(код та найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування
та психотерапія»
(найменування)

Олена САВЕНКОВА
(ім'я та прізвище)

Керівник: Олена ДОЛГОПОЛОВА
(ім'я та прізвище)

Рецензент: Дмитро ПРИХОДЬКО
(ім'я та прізвище)

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет Гуманітарно–правовий факультет

Кафедра психології

Рівень вищої освіти другий магістерський

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

(код і найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»

(код і найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та психотерапія»

(найменування)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Юрій ГУЛИЙ

(підпис)

(ім'я та прізвище)

«05» жовтня 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Савенкова Олена Миколаївна

(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи «Особистісні особливості схильності до брехні (статевий аспект)»

керівник кваліфікаційної роботи Долгополова Олена Вікторівна, кандидат психол. наук, доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Університету №2107–уч від «13» грудня 2023 року.

2. Термін подання здобувачем кваліфікаційної роботи «12» лютого 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи аналіз статевої особливості схильності до брехні.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік завдань, які потрібно розв'язати) розглянути різні теорії визначення поняття «брехні» в роботах різних авторів; дослідити та виявити основні причини появи та прояву брехливості в людей; вивчити наявні дослідження та теорії про статево відмінності у сприйнятті та розумінні брехні; провести емпіричне дослідження з метою аналізу статевої особливості схильності до брехні; дослідити вираженість компонентів схильності до брехні та їхній взаємозв'язок у групах чоловіків і жінок.

5. Перелік графічного матеріалу:

Рис. – 2

Табл. – 8

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	<i>Долгополова О.В., кандидат психологічних наук, доцент каф. 704</i>	26.10.23	06.11.23
2	<i>Долгополова О.В., кандидат психологічних наук, доцент каф. 704</i>	07.11.23	24.11.23
3	<i>Долгополова О.В., кандидат психологічних наук, доцент каф. 704</i>	25.12.23	12.01.24

Нормоконтроль _____ Світлана КУЗЬМІНОВА «12» лютого 2024 р.
(підпис) (ім'я та прізвище)

7. Дата видачі завдання «05» жовтня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Затвердження теми, мети та завдань роботи.	05.10.23–17.10.23	
2.	Складання плану роботи.	18.10.23–25.10.23	
3.	Аналіз літературних джерел. Написання першого розділу роботи.	26.10.23–06.11.23	
4.	Планування дослідження та підбір методик. Написання другого розділу роботи.	07.11.23–24.11.23	
5.	Проведення дослідження.	27.11.23–15.12.23	
6.	Статистична обробка отриманих даних.	18.12.23–22.12.23	
7.	Написання третього розділу роботи.	25.12.23–12.01.24	
8.	Написання загальних висновків по роботі та оформлення тексту роботи.	15.01.24–26.01.24	
9.	Передзахист.	30.01.2024	
10.	Внесення коректив до роботи.	02.02.24–07.02.24	
11.	Оформлення та підписання відповідної документації(висновок керівника, висновок кафедри, рецензія та довідка на предмет наявності порушень академічної доброчесності).	09.02.24–11.02.24	
12.	Підготовка електронної презентації та тексту доповіді.	05.02.24–09.02.24	
13.	Строк подання здобувачем роботи на кафедру.	12.02.24	
14.	Захист.	15.02.24	

Здобувач _____
(підпис)

Олена САВЕНКОВА
(ім'я та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис)

Олена ДОЛГОПОЛОВА
(ім'я та прізвище)

Реферат

Кваліфікаційна робота: 50 с., 8 табл., 2 рис., 1 дод., 33 джерел.

Ключові слова: БРЕХНЯ, БРЕХЛИВІСТЬ, СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ, РЕГУЛЯТОРНО–ДИНАМІЧНІ КОМПОНЕНТИ, МОТИВАЦІЙНО–СМИСЛОВІ КОМПОНЕНТИ.

Об'єкт – схильність до брехні як індивідуально–психологічна особливість особистості. **Предмет** – статеві особливості вираженості багатовимірно–функціональних компонентів схильності до брехні. **Мета** – аналіз статевої особливості схильності до брехні. **Методи:** теоретичний аналіз дослідження; психодіагностичний; методи математичної статистики. **Висновки:** встановлено своєрідність вираженості та взаємозв'язку різних компонентів у групах чоловіків і жінок. Отримані результати уточнюють і розширюють уявлення про брехливість, її структуру (компоненти, параметри), взаємозв'язок зі статевими особливостями особистості.

Abstract

Qualification work: 50 p., 8 tabl., 2 figs., 1 app., 33 sources.

Keywords: LYING, DECEITFULNESS, GENDER DIFFERENCES, REGULATORY AND DYNAMIC COMPONENTS, MOTIVATIONAL AND SEMANTIC COMPONENTS.

The object of research is lying tendency as an individual psychological feature of personality. **The subject of research** is gender peculiarities of the expression of multidimensional functional components of lying tendency. **The purpose of the work** is gender peculiarities of the tendency to lie. **Research methods:** theoretical analysis of the research; psychodiagnostic; methods of mathematical statistics. **Conclusions:** the peculiarity of expression and interrelation of various components in groups of men and women is established. The obtained results clarify and expand the ideas about deceitfulness, its structure (components, parameters), interrelation with sexual features of personality.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ СХИЛЬНОСТІ ДО БРЕХНІ.....	5
1.1 Поняття «брехні» в поданні різних авторів.....	5
1.2 Причини появи та прояви брехливості.....	12
1.3 Статеві відмінності у розумінні брехні.....	24
Розділ 2 ПРОЦЕДУРА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	31
2.1 Характеристика вибірки.....	31
2.2 Методи дослідження.....	31
Розділ 3 ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХИЛЬНОСТІ ДО БРЕХНІ.....	32
3.1 Результати дослідження статевиx особливостей схильності до брехні.....	32
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	46
ДОДАТОК А Дисперсія.....	49

ВСТУП

Актуальність дослідження: в сучасному суспільстві спостерігається широке поширення брехні та обману в різних сферах соціального життя людини. Брехня стала невід'ємною частиною міжособистісної взаємодії і впливає на відносини між людьми.

Здатність брехати залежить від освіти, впливу батьків, школи та оточення. Брехня є засобом адаптації до світу, що швидко змінюється, і допомагає людині знайти своє місце в суспільстві. Брехня спрямовує нашу поведінку при взаємодії з близькими і незнайомими людьми і допомагає досягти своїх цілей та задовольнити потреби, використовуючи мову, жести та міміку.

У зарубіжній психології досліджуються процедури розпізнавання брехні, використовуючи детектор брехні. Проте, вітчизняна наука не так широко вивчає явище брехні, як на Заході, і розглядає переважно у контексті феномена істини.

Проблему брехні розглядали Ю. М. Александров, Л. В. Боярин, В. В. Знаків, Н. М. Калька, М. В. Цивінська, І. М. Зубач, Н. М. Майорчак та інші.

Давня філософія розкривала його через істину та етичні категорії, а сучасні вчені розглядають через концепцію свідомості. Брехня виконує різні функції, включаючи маніпуляцію особистістю, захист та цілісність соціальних спільнот. У філософських джерелах розгляд цього питання можна зустріти вже у працях Аристотеля, Платона, Секста Емпірика. Проблему істинності та хибності глибоко і всебічно досліджено у працях Б. Спінози, Г. В. Ф. Гегеля, І. Канта, В. С. Соловйова, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера.

Основні ознаки брехні включають усвідомлення, намір ввести в оману та доцільність. Дослідження цього явища є актуальним для розуміння та управління взаємодією між людьми.

Основний внесок даного дослідження полягає у розкритті та розширенні розуміння психології брехні, особливо її структури, компонентів, параметрів, а також взаємозв'язків зі статевими особливостями особистості. Отримані результати значно поглиблюють наші знання про це явище. Крім того, відкриття, зроблені в цьому дослідженні, мають велике значення для практикуючих

психологів, оскільки можуть бути використані в професійній роботі для більш ефективного розуміння й розробки стратегій роботи з пацієнтами.

Об'єкт дослідження – схильність до брехні як індивідуально–психологічна особливість особистості.

Предмет дослідження – статеві особливості вираженості багатовимірної–функціональних компонентів схильності до брехні.

Мета дослідження – аналіз статевих особливостей схильності до брехні.

Відповідно до даної мети були поставлені наступні завдання:

1. Розглянути різні теорії визначення поняття «брехні» в роботах різних авторів;
2. Дослідити та виявити основні причини появи та прояву брехливості в людей;
3. Вивчити наявні дослідження та теорії про статеві відмінності у сприйнятті та розумінні брехні;
4. Провести емпіричне дослідження з метою аналізу статевих особливостей схильності до брехні;
5. Дослідити вираженість компонентів схильності до брехні та їхній взаємозв'язок у групах чоловіків і жінок.

Методи дослідження: теоретичний аналіз проблеми схильності до брехні; психодіагностичний (методики: «Багатомірно–функціональна діагностика брехні» В. П. Прядеїн, «Види брехні» І. П. Шкуратова, «Ставлення до брехні» І. П. Шкуратова); та методи математичної статистики (порівняння середніх величин за допомогою t–критерію Стьюдента, кореляційний аналіз за Спірменом).

Дослідження здійснювалася в мережі інтернет, участь у дослідженні брали українці, які проживають в Чехії, у віковому діапазоні 29 – 60 років, у кількості 40 осіб, жіночої статі (18 осіб), чоловічої (22 особи).

Розділ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ СХИЛЬНОСТІ ДО БРЕХНІ

1.1 Поняття «брехні» в поданні різних авторів

XXI століття складається як століття інформації, а передача будь-якої інформації передбачає можливість її спотворення. Численні свідчення того, що обман і брехня супроводжують людство протягом всієї історії його існування, зустрічаються не лише у спеціальних наукових дослідженнях, а й у нормативно-правових актах, художній літературі, релігійних трактатах, міфах, байках, прислів'ях та приказках різних народів світу [26].

Актуальність теми обґрунтована відсутністю глибоких вітчизняних досліджень у повному обсязі, які розкривають феномен брехні.

Епоха посту правди з усією очевидністю вступила у свої глобальні права, і це можна впевнено констатувати, спостерігаючи сучасні події. Соціальні психологи з прикладу культури позначають, що суспільство чутливе до концепту правди, яка завжди грала принципову роль, демонструючи її синтетичну спрямованість, синтез істини і справедливості, причому обидва доданків діалектичним чином ставляться до галузі, як гносеології, і онтології, уособлюючи органічну взаємозв'язок цих областей [24].

А. А. Деркач трактував у вітчизняній культурі правду, як єдиний правий, вірний собі шлях життя, а Ю. М. Бородай життя у злагоді з істинно сущим. У межах західної мисленнєвої традиції правда відповідає лише гносеологічно усвідомлюваної істині, у сенсі вона може лише відносної [5, 8].

Брехня – одне з найзначніших і найпоширеніших соціальних явищ нашого часу. Деякі дослідження таких авторів як Ю. М. Александров, О. Т. Барішполец, Л. В. Боярин та інші показують, що в середньому люди брешуть по два рази на день, і ця брехня варіюється від банальної до серйознішої, включаючи обман між друзями, в сім'ї, на робочому місці, у владі та в політиці [1, 2, 6, 10, 11, 18].

Не можна не відзначити зростання інтересу з боку соціуму в цілому, і в нашій країні зокрема, до такого феномену, як брехня. Популяризується література з цієї тематики, зростає кількість наукових досліджень та публікацій, дедалі

більшого успіху набувають такі серіали, як «Обмани мене», дуже активно обговорюється це у ЗМІ та на просторах Інтернету.

Відповідаючи на запитання про те, з якого віку починає формуватися обманна поведінка, не можна не згадати дослідження, що проводяться психологами та педагогами Н. М. Майорчак та Л. М. Карамушка з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку, від 3 до 6 років, та отримали назви та широку популярність як феномен гіркої цукерки. Сенс експерименту полягав у наступному. Дитину ставили в невизначену ситуацію мотиваційного конфлікту, де з одного боку знаходився стимул у вигляді цукерки, з іншого боку – свідомо нездійсненне завдання дотягнутися до цукерки, що знаходиться на значній відстані від дитини, не встаючи зі стільця [17, 22].

Після порушення соціокультурної заборони шляхом обману дорослого щодо своїх дій, за твердженням Н. М. Калька та інших може статися феномен першого народження особистості, коли дитина їсть цукерку і плаче при цьому. Цукерка виявляється гіркою за особистісним змістом [16].

Аналогічні за своєю суттю та за результатами пізніші дослідження зустрічаються і у зарубіжних авторів [6].

При цьому в науковій літературі зустрічаються приклади, що демонструють прояви обманної поведінки дітьми не через будь-які особисті інтереси, а через відсутність розуміння соціально-психологічного сенсу обманної поведінки. При цьому можуть зустрічатися і зворотні приклади, коли діти обманюють вже у віці 4 років і раніше, і при цьому обманна поведінка пов'язана не просто з оманю або фантазіями, а з навмисним прагненням спантеличити [6, 9]. Як зазначав В. В. Знаків завдяки різючій навіюваності показання свідків дітей страждають неправдивістю.

Формування та засвоєння у свідомості індивіда соціальних норм у різні періоди життя залежить від його соціальної ситуації розвитку на кожному етапі. Поруч із розвитком і засвоєнням різних соціокультурних норм в дитини чи підлітка формується переконання, що соціальному індивіду необхідно вдаватися до обману та обманної поведінки. Термін брехливість – це негативна якість

характеру. Нездатність прийняти істину, схильність до систематичного свідомого створення в інших спотвореного уявлення про факти та події задля досягнення корисливих цілей. Для запобігання негативним наслідкам для себе, як виправдання. Термін помилка – це коли людина дурить саму себе. Якщо людина ділиться своєю помилкою з іншими, вважаючи їх правдою, це мимовільний обман, але вже обман, гідний суспільного осуду зі знижуючим рівень обманщика, як адекватного розумного чи знаючого. Часто в таких випадках, кажуть, ввів в оману мимоволі.

Обман своєю чергою відображає намір, тобто навмисне умовчання про обставини, про які обличчя мало повідомити за тієї сумлінності, яка від нього вимагалася за умовами обороту. Тему феномен брехні вивчали В. В. Знаків, Н. М. Майорчак [10, 23].

Навмисне спотворення інформації виявляє брехню, проявляється в мовному повідомленні і не має негайної достовірної перевірки.

Яві «брехні» вітчизняні вчені дають неоднозначні визначення, виділяють різні типи та види брехні, визначають основні фактори, що впливають на формування ставлення людини до брехні, розкривають її механізми та категорійний апарат. Основною фундаментальною проблемою у цій галузі була і залишається психофізіологічна проблема.

Відомий філософ І. А. Ільїн розглядав брехню з погляду релігії, оскільки істина і брехня, основні категорії моралі, моральності у тих духовно–моральних цінностей [12, 13].

А. В. Ленец розглядав «Парадокс брехні», як основні параметри «соціальної брехні», її сутність та значимість, «невикорінність та парадоксальність», її межі та можливості духовного подолання брехні [20].

Відомий історик Ю. Н. Александров розглядав і досліджував брехню в концептуальному аспекті, яка ґрунтується на фактах і є засобом ідеологічної боротьби [1].

О. Т. Барішполець вважав і стверджував, що брехня аморальна діти і дорослі починають брехати тоді, як у вчинках з'являється щось погане, що

потрібно приховувати від інших. Суспільство змушує людину приховувати своє справжнє «Я», це неминуче спричиняє брехню. Людина вдається до брехні, коли йому вигідно [2].

У своїй книжці Ю. М. Бородай «Від фантазії до дійсності» розкриває проблеми брехні та обману, вважаючи, що людина бреше задля досягнення власних цілей, щоб підняти себе в очах оточення, або для приховування інформації, яка може скомпрометувати людину. Психолог, доктор юридичних наук, В. В. Знаків трактує брехню, як свідоме спотворення та усвідомлений продукт мовної діяльності відомої суб'єкту істини, мета якої ввести в оману співрозмовника. Брехня завжди присутня в житті людини, це частина буття, вона має прояв повсюдно і виявляє себе в різних ситуаціях і сферах, брехня у психічно здорової людини, визначається різними та реальними мотивами, які спрямовані на досягнення мети, щирість у такому випадку неможлива, правдивих людей ні, відмінності умовний і потребує конкретного ситуаційного уточнення [5, 12].

В. В. Знаків у працях присвячених «Неправда, брехня і обман як проблеми психології розуміння» ділить на три ознаки брехні: фактична істинність чи хибність повідомлення; віра того, хто говорить у зміст інформації, що повідомляється; наявність/відсутність у усвідомленого бажання говорити ввести в оману партнера зі спілкування. Неправда у спілкуванні відбувається, коли співрозмовник стверджує, що об'єктивно не відповідає реальності, при цьому відбувається не свідомо помилка [10, 11].

Неправда, як правило, реалізує себе в таких випадках:

1. Як вербальний еквівалент помилки: людина вірить у реальність якоїсь події, але помиляється, внаслідок чого, не бажаючи цього, повідомляє неправдиву інформацію;

2. У різних формах алегорії, алегорії, жарти, які знаходять у певному контексті сенс, протилежний їхньому буквальному значенню;

3. У явищі «брехні» – соціального і психологічного феномена, у якому людина, повідомляє хибну інформацію не розраховує те що, що йому повірять і, отже, не хоче обманювати співрозмовника.

На протипагу брехні протипавамо поняття істини, істина – це правило, яке ми розуміємо без винятків. Тобто, це таке правило, яке завжди є вірним, воно завжди вказує на ті самі закономірності.

Аналіз літературних джерел виявляє різні авторські визначення, брехня виступає як багатоаспектне явище: Н. Г. Ліпартеліані каже, що це складне об'єднане позначення терміна. Брехня, як результат процесу перетворення внутрішньої психічної дії на зовнішню дію [19].

Диференціацію між явною брехнею та брехнею, проводить британський дослідник, викладач курсу прикладної соціальної психології Н. М. Калька. Явна брехня передбачає відмінність чи діаметральну протилежність істині. Перебільшення, згідно з Н. М. Калька містить брехню, при якій інформація, що повідомляється, спотворює справжні дані. Тонка брехня містить буквально повідомлення істини. При цьому, однак, вона спрямована на введення інших в оману або приховування інформації за допомогою уникнення відповіді або ігнорування деталей, що мають відношення до справи [15].

Брехня в працях І. М. Зубача підкреслюється якщо людина знає, що говорить неправду, то її висловлювання називається брехнею, зазначає, що навіть нешкідливу брехню не можна вважати безневинною, оскільки вона залишається серйозним порушенням обов'язку по відношенню до самого себе [15].

Брехня спочатку принижує людську гідність, ставить під сумнів порядність особистості людини і позбавляє її довіри з боку людей, що її оточують.

Психолог Ю. В. Щербатих фахівець у галузі психології емоцій, міжособистісного спілкування, психології у своїй книжці визначає брехню як дію, коли одна людина вводить в оману іншого навмисне, без попередження чи повідомлення про своїх цілях і без чітко вираженого з боку жертви прохання не розкривати правди [31].

Психолог та психотехнік Н. Г. Ліпартеліані розглядає брехню не з погляду психології, а моралі. У теорії Н. Г. Ліпартеліані визначено комплекс помилкових уявлень, як наміри і мети, а комплекс істинних уявлень, як уявлення про наслідки та моральні уявлення. Французький психолог Ж. Дюпра не настільки

категоричний і дає визначенню брехні, як психосоціологічному акту впливу, за допомогою якого людині вселяють «вірування», що не відповідає істині [19].

Теорія міжособистісного обману намагається пояснити, як справляються з фактичним обманом на свідомому чи підсвідомому рівні при безпосередньому спілкуванні. Теорія була висунута А. А. Деркач вивчення ідеї у тому, що обман – це взаємодії між одержувачем і обманщиком [7].

У мовних термінах зустрічаються класифікації, що раціоналізують чи засуджують явище «брехні», обману. Обман для порятунку почуттів допускається соціально прийнятним суспільством, а обман з метою отримання певних вигод, переваг може бути визначений як сумнівний з етичної точки зору. Виявлення міжособистісного обману між партнерами утруднено, якщо тільки партнер відверто не бреше або не суперечить тому, що інший партнер знає, що це правда, обдурити людину протягом тривалого часу важко, обман часто відбувається у повсякденних розмовах між партнерами щодо взаємин [8]. Виявити обман складно, тому що це створює значне когнітивне навантаження на брехуна.

Ошуканець повинен згадати попередні твердження, щоб їхня історія залишалася послідовною та правдоподібною. У результаті обманщики часто витікають важливу інформацію як вербально, і невербально. Вивченням невербальних сигналів для розкриття обману займався З. Фрейд його спостереження полягали в наступному: якщо пацієнта запитували про його найтемніші почуття якщо його рот був закритий, а пальці тремтіли, вважалося, що він бреше. З. Фрейд також звернув увагу інші невербальні сигнали, наприклад, барабаня пальцями під час брехні. Вчені спробували встановити різницю між правдивою та оманливою поведінкою, використовуючи безліч психологічних та фізіологічних підходів.

У 1969 році П. Екман і У. Фрізен використовували прості методи спостереження для визначення хибних невербальних сигналів витоку, тоді як використовували магнітно-резонансну томографію для виявлення відмінностей між чесними та оманливими відповідями [7].

В 1989 Д. Пауло і Кіркендол розробили ефект ослаблення мотивації (МІЕ). МІЕ заявляє, що чим сильніше люди намагаються обдурити інших, тим вища ймовірність, що їх зловлять. Бургун і Флойд, однак, переглянули це дослідження і дійшли висновку, що обманщики більш активні у своїх спробах обдурити, ніж багато хто очікував чи чекав.

На зміну теоріям приходять технології, Р. Хоппер і Р. А. Белл займаються іноземні психологи, які займаються дослідженням теорією побудови поліграфа (детектор брехні) та його ефективності, як доказової бази звинувачення у судовій практиці, вони стверджують, що брехня – це не тільки помилкові вербальні твердження, обман як основа виконання ролі, а чи не на конкретне протиріччя фактам твердження.

Простий приклад здобувача, який відіграє роль для створення гарного враження у викладача на іспиті для отримання хорошої оцінки, адже, ввести в оману, обдурити людину можна різними способами, такими як сказати не всю правду, здійснити дію або не зробити цього, а от збрехати тільки вербально за допомогою усного чи письмового мовлення, що стосується детектора брехні, то насправді не є інструментом для розпізнавання брехні, він лише відображає зміни життєво важливих показників організму у відповідь на незручні питання, страх, стрес, збудження, брехня є стресом для нашого організму і дає реакцію, це і фіксує поліграфолог, можна обдурити поліграфолога, а ось сам детектор обдурити не можна.

У процесі доведення одержувана шляхом поліграфологічного дослідження інформація має орієнтовне, тобто. допоміжне значення. Поліграф реєструє емоційний стан випробуваного під впливом нього вербальних і невербальних подразників. Як аналізатор стресу він реєструє певні фізіологічні процеси і з урахуванням комп'ютерної обробки дає кількісну (цифрову, графічну) оцінку стресового стану випробуваного.

Розглянувши різні літературні джерела і думку психологів, виділимо, що аналіз проблематики спотворення інформації та приховування правди, є основними видами брехні в соціально–етичному зрізі, що виділяються обома

сторонами, відзначимо єдиною думкою, що брехня є свідомим спотворенням відомої суб'єкту істини і є з точки зору аморальним та деструктивним, але необхідним у соціальній системі.

Брехня – інструментальний феномен, схильний до ситуативності, як фактор фундаментальності суспільних, особистісних відносин, брехня у всіх формах колективної, інституційної, індивідуальної діяльності. Тому «виключити» з життя брехню, обман, неправду є утопічними, психологічно невірними і через це безперспективними.

1.2 Причини появи та прояви брехливості

Один із провідних фахівців у галузі психології брехні та обману Л. В. Боярин виділяв у своїх дослідженнях основні причини (мотиви) обманної поведінки у підлітковому віці [6].

Так, крім іншого, як провідні мотиви можуть виступати наступні: прагнення уникнути покарання; страх приниження; обман із метою захисту товаришів, обман, спрямований на самовиправдання; обманна поведінка у формі хвастощів; обманна поведінка для запобігання втручанню в особисте життя; обман заради перевірки власної сили. У міру дорослішання підлітка вплив на нього батьків у порівнянні з впливом однолітків зазнає певних змін. Так, у молодшому підлітковому віці готовність слідувати побажанням батьків і близьких дорослих вище, ніж схильність до думки товаришів.

У процесі дорослішання навчання у середніх, середніх спеціальних навчальних закладах, а також вступу до вищих навчальних закладів у старших підлітків починає формуватись діалектико–матеріалістичне світогляд і разом з ним змінюється ставлення до обману та обманної поведінки. Діяльність дорослої людини, починаючи з віку настання дієздатності, регламентується як нормами моралі та її правосвідомістю, а й нормами права [18].

У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів зазначається, що найбільш виражена схильність до обману в осіб віком від 25 до 40 років.

Дана обставина може бути пояснена найбільшою соціальною активністю та наявністю великої кількості соціальних ролей, а також пов'язаною з цими

обставинами необхідністю лавірувати у тих чи інших життєвих ситуаціях, захищаючи свої інтереси та інтереси інших людей, у тому числі за допомогою брехливих дій [7].

Цей факт наголошується і на практичних сімейних психологах: подружжя навчається брехати одне одному у разі відсутності порозуміння, наявності великої кількості закидів, з метою уникнути можливих конфліктних ситуацій [11].

У процесі переосмислення життєвих цінностей індивід може дійти висновку про неприпустимість обману та брехливої поведінки і постаратися виключити його цілком і повністю. Приклади такої поведінки зустрічаються як у художній літературі, так і в роботах видатних вчених.

Концепція психології брехні виявляється дуже складною, оскільки люди брешуть з різних причин. Поки деякі брешуть, намагаючись уникнути покарання або не зачепити чужі почуття, інші брешуть імпульсивно або тому, що хочуть уявити себе кимось, ким вони не є.

Мотиви брехні також змінюються протягом усього життя. Діти зазвичай брешуть для гри і для того, щоб уникнути покарання батьків або інших авторитетних осіб. У старшому віці брехня має цінність для виживання, тобто людина бреше, щоб захистити себе від можливої загрози для свого існування чи благополуччя. Щоб забезпечити безпеку, індивід спотворює чи приховує правду.

На думку педагога–психолога В. В. Зіньковського, брехня – передача хибної інформації, метою якої є ввести оману [29].

В. В. Знаків, своєю чергою, визначає брехню як навмисне, свідоме повідомлення інформації, відмінну від правди. Є. П. Ільїн вважає, що поняття брехні, обману, брехні відносяться до повідомлення, в якому факти навмисно спотворюються, замовчуються, а не до його суб'єктивного сприйняття іншою людиною. Брехня, брехня об'єктивні за своєю суттю. А сприйняття слухачем (реципієнтом) правди чи неправди, тобто оцінка достовірності повідомлення – це суб'єктивний процес, що стосується віри (довіри) людини до джерела інформації [12, 13].

Не дуже категоричні проміжні позиції займають В. Стерн та Дж. Дюпра. В.

Стерн визначає брехню як свідоме свідчення, яке слугує досягненню певних цілей шляхом обману інших. Однак існують і інші види хибних свідчень, які насправді не є брехнею, і, на відміну від них, брехні властиві три ознаки Основні ознаки брехні [22]:

1. Свідомість брехні;
2. Намір обдурити;
3. Доцільність, націленість на отримання будь-яких переваг чи уникнення недоліків.

Брехня – це основний спосіб захистити інформацію про оренду, яку власник інформації використовує у своїй конфронтації із заявником для її отримання поліграфологом. Потреба брехні впливає із потреб як макросоціальних, а й міжіндивідуальних взаємодій. Більше того, людина не тільки змушена брехати, а й має вміти це робити професійно. Отже, брехня є елементом суспільних відносин. Перш ніж розкривати сутність проблематики в ширшому значенні і далі, варто пояснити, що брехня має безліч різновидів та форм:

1. Маніпулювання якістю інформації;
2. Маніпулювання кількістю інформації;
3. Передача двозначної, розмитої інформації;
4. Умовчання – приховування правди (мінімізація);
5. Спотворення повідомлення неправдивої інформації, а також фабрикація, фальсифікація (максимізація).

На думку авторів, відчуження та брехня взаємопов'язані і являють собою нерозривну діаду, де перше породжує друге. Відчуження варто розуміти не тільки з точки зору К. Маркса, де він розглядає відчуження людини від результатів її праці, а ширшому сенсі: як відчуження людини від світу, від самого себе.

Е. Фромм у роботі «Людина самотня» так розглядає феномен відчуження під відчуженням я розумію такий тип життєвого досвіду, коли людина стає чужою самій собі. Він ніби «усувається», відокремлюється від себе. Він перестає бути центром свого світу, господарем своїх вчинків; навпаки – ці вчинки та його наслідки підпорядковують його, їм він кориться і часом навіть перетворює в

якийсь культ [9].

У зв'язку з дистанціюванням від себе і від світу, людина використовує брехню, як інструмент, що допомагає приховати свій істинний стан і не показувати соціуму свою неспроможність і малу життєздатність у взаємодії з суб'єктами суспільства. Що, у свою чергу, породжує зворотний процес: чим частіше людина бреше і чим частіше її викривають або розуміють, що вона брехун, тим сильніше зростає відчуження її від оточення, що комунікує з нею, і, як наслідок, від усього соціуму в цілому, наприклад, виходячи з суджень про малу групу.

Ж. П. Сартр розумів сучасного індивіда як відчужену істоту, зі стандартизованою індивідуальністю, укладеного в соціальні рамки, підпорядкованого різним соціальним інститутам.

Джерелом обману і взагалі будь-якого спотворення інформації в міжособистісному спілкуванні може бути будь-який компонент комунікативної системи: індуктор, тобто людина, яка повідомляє інформацію, реципієнт – особа, яка її отримує, і сам канал передачі інформації. Усіх обманщиків поділяє на дві категорії: одні дурять, бо їх змушують до цього обставини, інші – бо можуть діяти інакше.

Це природжені брехуни, котрим брехня – рід звички. Людина, яка постійно обманює інших, як правило, вважає оточуючих нечесними, підозрюючи їх у брехні. Вступаючи нечесно, брехун хіба що намагається знайти обґрунтування своєму аморальному поведінці, підшукуючи при цьому реальні чи вигадані причини, оскільки у власних очах інших людей, виглядає більш менш достойно.

Здатність до обману суто індивідуальна – від повної щирості до непоправної брехливості. Вона залежить від виховання та життєвого досвіду, впливу батьків, школи, найближчого оточення та випадкових знайомих. Буває так, що людина, щира з одними людьми, може бути безсовісним ошуканцем по відношенню до інших. Однак існують і загальні тенденції, пов'язані з особливостями психофізіологічного стану, зі статтю та віком та психологічними установками.

Ю. В. Щербатих зазначає, що існують різні способи маніпулювання

інформацією, внаслідок чого у протилежного боку створюється хибна модель навколишньої дійсності. Існує шість основних способів обробки даних: замовчування – приховування інформації від її одержувача; селекція – виборча перепустка до реципієнта лише вигідної індуктору інформації; перекручування – свідоме випинання і підкреслення лише одних, вигідних обманщику, сторін явища; спотворення – применшення, перебільшення та порушення пропорцій; перевертання – своєрідна заміна «чорного» на «біле»; конструювання – індуктор сам вигадує хибні дані, які у реальності [11].

Появою і проявом брехливості є прагнення піднятися в очах суспільної свідомості, особистої переваги, вигоди, аналогічно можна дійти невтішного висновку і щодо причин, як уникнення покарання. Причинами брехні можуть бути заради збереження соціальних зв'язків та міжособистісних відносин, коли це не забезпечує будь-яких явних переваг і не тягне за собою покарання, може розглядатися як прояв соціального інстинкту, що підштовхує людину до збереження колективних форм взаємодії, де вона є безпосереднім учасником. Відсутність подібної брехні у поведінці людини, коли вона доповнюється активним оголошенням правди, – симптом соціопатії.

Представимо приклад причин брехні у віртуальному просторі.

За даними щорічного звіту про стан цифрової сфери Global Digital 2021, станом на січень цього року Інтернетом користуються 4,66 мільярда людей у всьому світі, що на 7,3 % більше, ніж торік. Однак умови пандемії значно вплинули на процес збору даних про кількість користувачів, тому реальні цифри можуть бути вищими.

Загалом середній користувач тепер проводить майже 7 годин на день в Інтернеті з усіх пристроїв (2,5 години з яких у соціальних мережах). Українці близькі до середньосвітового значення – 7 годин 52 хвилини на добу – майже цілий робочий день. Ми знаходимося онлайн приблизно стільки ж часу, скільки витрачаємо на сон, тобто приблизно 42% нашого неспанья. За даними на сьогодні 73% населення країни виходять в Інтернет щодня. При цьому час, який люди проводять у віртуальному просторі протягом дня, збільшується з кожним роком

[21].

У віртуальному просторі особистість виявляється більш уразливою хоча б тому, що це відносно нове середовище взаємодії людей, де ще немає відпрацьованих способів психологічного та інших видів захисту від обману, в Інтернеті, дуже багато пов'язано з віртуальною ідентичністю та відмінністю її від реальної. Таким чином, транлюють негативне ставлення до брехні у віртуальному просторі, що може бути пов'язане з морально неприйнятним забарвленням обману загалом для них.

Частота обману у віртуальному просторі асинхронна у взаємодії і включає найменшу кількість брехні про почуття, але включає в себе більшу частину брехні, заснованої на поясненнях, включаючи виправдання того, чому сталася якась подія або дія. Поширені засоби інтернет-комунікації включають більше брехні про дії, брехня про факти не відрізнялася у різних видах віртуального простору. Порівняно з особистою взаємодією, телефонна брехня та брехня в месенджерах здебільшого спрямована сім'ї та близьким людям. Нарешті, брехня електронною поштою, швидше за все, пов'язана з брехнею особам із вищим статусом, таких парах як професор – здобувач, керівник – підлеглий.

Особи для обману все-таки вибирається спілкування віч-на-віч, а не телефон. Враховуючи ступінь проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у багато аспектів нашого життя, важко переоцінити вплив, який такі технології можуть вплинути на один із найстаріших аспектів людського життя – брехню.

Уявлення про брехню в реальному та віртуальному просторі та специфічні особливості цифрового обману. Поняття брехні у реальному та віртуальному просторі у більшості молоді різні. Брехня в Інтернеті вважається нормою, звичайним, постійним явищем, тоді як брехня в житті – вимушеним заходом. У реальній комунікації набагато частіше уявлення про брехню має яскраво негативне забарвлення. Більше того, інтернет-брехня молодь вважає смішною та кумедною. Хоча більшість молодих людей вважають недозволеною брехню в Інтернеті, проте чимала частина вважає її можливою. Найнегативніше ставлення у

віртуальному просторі виявлено до плітки.

Психологічні дослідження свідчать, що частіше брешуть люди з малою стійкістю до стресу, підвищеною тривожністю, невротичність, а також схильні до здійснення антисоціальних вчинків. Щирому спілкуванню заважає тривожність, яка вносить елемент підозрливості, необґрунтованих страхів і є перешкодним фактором. Тривожність робить спілкування неповноцінним, згорнутим та одностороннім.

У той же час І. Крюгер зазначає, що рівень інтелекту і освіти людини впливають на частоту брехні, яку він вимовляє. Чим вище показники тривожності, тим частіше підлітки виправдовують брехню на захист себе без неприємних наслідків, брехня–замовчання та несвідому брехню. У екстерналів спостерігається більш виражена тенденція брехати, ніж в інтерналів [17].

Поряд з особистісними особливостями суб'єктів спілкування, важливу роль у породженні та розумінні брехні відіграють ситуативні фактори. Залежно від ситуації, від контексту спілкування, від особливостей третіх факторів, брехня може називатися брехнею і бути брехнею, або маскуватися під брехню, або вважатися справедливою, бажаною та виправданою.

В. В. Знаков вважає, що важливим параметром соціальної обстановки є ступінь нормативної ситуативної підтримки, яка надається брехуну. Різні люди по-різному розуміють правду та брехню. До того ж правдивість людини залежить як від особистісних, а й від соціальних чинників. Можна бути в принципі чесною людиною, але в ситуаціях життєвого вибору – а вони сьогодні дуже жорсткі – чинити нечесно. І психологічні дослідження, і реальне життя показують: прямої залежності між розумінням людиною правди та дотриманням їй у конкретних випадках немає. Давно встановлено, що є ситуації, у яких брехня майже цілком зумовлена обставинами, і такі, у яких моральна відповідальність доручається збрехав [18].

Прояви показників брехні на психофізіологічному рівні функціонування психіки включають дві форми прояви показників нещирості: вегетативна форма і кінетична форма. Показники брехні, пов'язані з діяльністю вегетативної нервової

системи, засновані на тому, що при емоційному збудженні, яке зазвичай супроводжує процес спотворення інформації комунікатором, вегетативна нервова система (ВНС) також продукує деякі помітні зміни в тілі: змінюється спосіб дихання, людина починає частіше ковтати, може з'явитися рясне потовиділення, почервоніння або збліднення обличчя і його окремих частин, тремтіння губ, розширення зіниць, прискорене моргання, мікронапруга лицьових м'язів та інші зміни, затримка дихання при отриманні особливо важливої інформації [20].

Кінетична форма прояву брехливості може бути виявлена у показниках емоційного збудження та мікроекспресії особи. У процесі спотворення інформації у суб'єкта зростає емоційне збудження і тому збільшується кількість рухів руками та ногами, спрямованими на контакт з тілом (подібний контакт може бути опосередкований будь-яким предметом, наприклад ручкою або сигаретою), може з'явитись притоптування ногою, постукування пальцями рук, обертання тулубом, ерзанье на стільці, активнішою стає жестикуляція.

Мікроекспресія особи може бути цінним джерелом інформації, тому що найчастіше особа передає два типи інформації: те, що людина хоче показати і те, що вона хоче приховати. Серед жестів, що вказують на можливість нещирості людини, зазвичай виділяють наступні: захист рота рукою, дотик до носа, потирання повік, відтягування комірка сорочки, часте пригладжування волосся.

Також психологами помічено, що при дачі недостовірних показань можливі наступні прочитання у поведінці: «поганання» дрібних предметів у руках, гудзиків на одязі тощо; часте прикурювання сигарет; уривчаста мова, що збивається, обрив фраз на півслові; часте моргання під час відповіді на «незручне» питання; уникнення контакту очей із співрозмовником [21].

Важливе значення для розпізнавання ознак брехні має напрямок погляду, рух очей. Характеристика рух очей якщо поділити весь наш простір, то зліва знаходиться минуле, праворуч – майбутнє. Погляд вгору і вправо означає конструювання образів, погляд горизонтально і право аудіальне конструювання [22].

При оцінці достовірності інформації необхідно пам'ятати, що у шульги

спогади та конструкції дзеркально змінюються місцями, тобто праворуч – згадки, ліворуч – конструкції. Є також типовий шаблон руху очних яблук, який психологи називають «детектором брехні» у відповідь на незручне питання очі швидко переміщаються по діагоналі спочатку вправо вгору, потім вліво вниз.

У психологічному плані це відповідає такій послідовності: спочатку людина уявляє, конструює те, чого насправді немає насправді, а потім говорить лише те, що цій вигадці відповідає, нічого зайвого. Вміння виявити відповідність між мовним та немовним спілкуванням є важливою передумовою точності оцінки інформації, яка отримується від співрозмовника [18].

Психологічний рівень включає три форми прояви показників нещирості: поведінкова і розумова, зорово–моторна [22]. Поведінкова форма прояву показників нещирості ґрунтується на спостереженні за позою, яка дає значну інформацію про стан людини – напружена вона чи спокійна, розкута, її налаштованість на спілкування. Будь–яка зміна пози чи синхронізація поз співрозмовників показує зміну відносин з–поміж них [21].

Думкова форма показників нещирості проявляється у прискореному чи уповільненому мисленні, неусвідомлюваній алогічності, нелогічності та непослідовності мови, протиріччях при повторах та неузгодженні з уже відомими фактами. Візуально моторна форма показників нещирості проявляється у напрямі погляду. Людина відводить очі, коли переживає різні почуття: опускає очі у смутку; опускає чи відводить убік від сорому; або, відчуваючи себе винним, відводить погляд, відчуваючи огиду. Однак слід враховувати, що напрямом погляду досить легко управляти. Ще одним важливим показником щирості чи нещирості співрозмовника є очні сигнали доступу до внутрішнього процесу партнера.

Мова людини, що приховує будь–яку інформацію, містить ряд аспектів, що дозволяють судити про недостовірність висловлювання, і включає як логічний аналіз отриманої інформації, так і співвідношення слів, що вимовляються, з сигналами невербального рівня [18].

Соціально–психологічний рівень функціонування психіки включає три

форми прояву показників нещирості: вербальна (застереження, тиради, мовні помилки), паравербальна (голос, темп мовлення) та екстравербальна форма (паузи між словами та неконтрольовані або частково контрольовані показники нещирості – плач, стогін, сміх, зітхання тощо) [20].

З певним ступенем достовірності про щирість–брехливість можна судити за свободою висловлювань або уповільненим і ретельним підбором слів, контрольованою стриманістю в розмові або багатослівної балакучості, відповідями на питання по суті або ретельним уникненням прямих відповідей на запитання.

Уявімо коротко системний підхід до вивчення брехливості, природа брехливості може бути зрозуміла тільки на основі системного підходу Б.Ф. Ломова, тобто під час розгляду психічного у тому безлічі зовнішніх і внутрішніх відносин, у яких існує як цілісна система.

З принципів системного підходу, розроблених Б. Ф. Ломовим, до розгляду брехливості ми підходили з різних боків:

1. Як до якісної одиниці, що має свої складові та способи їх організації;
2. З точки зору її біофізичного забезпечення та зв'язку з проявами властивостей нервової системи;
3. Розкриття індивідуальних особливостей прояву брехливості;
4. Розгляду брехливості як багатовимірної освіти;
5. Виявлення ієрархії багаторівневих складових брехливості;
6. Розгляд детермінації брехливості в динамічному та змістовному планах.

Динамічний компонент характеризується демонструванням брехливості в активності, самостійності.

Н. М. Калька говорить про брехливість, як про властивість людської поведінки Є. Г. Білякова виділяє правдиву поведінку, коли людина добровільно дотримується норм, навіть якщо впевнена в безкарності своїх дій і порушення може принести вигоду. С. І. Симоненко також зазначає, що брехливість є природним актом поведінки. Д. І. Дубровський визначає обман як навмисну дію. М. Льюїс вважає брехню «природною дією» в умовах адаптації та виживання.

Емоційний компонент характеризується брехливим демонструванням чи запереченням своїх емоцій.

Обман на добродесний та зловмисний поділяв Д. І. Дубровський, що емоції при обмані мають полярний характер. О. Т. Барішполець зазначає, що брехня може бути викликана такими почуттями як ненависть, любов, пристрасть до прибутку, марнославством, естетичною брехнею, малодушністю, страхом. Вивчаючи психологію брехні, П. Екман спирався на психологію емоцій, тому емоції можуть бути причиною брехні та станом, який необхідно приховувати у процесі брехні. К. Саарні та М. Льюїс відзначають, що в основі глибинної брехні лежать сильні емоції, оскільки емоції передують брехні.

Вони виділяють такі почуття: почуття сорому, через прояви пересічності чи невдачі, коли можливе зниження самооцінки. Почуття страху, коли спостерігається можливість виявлення будь-яких вчинків; почуття тривоги, коли є загроза впливу інших людей; маніпуляції; почуття заздрощів досягненням інших людей. Джерелом брехні, на думку К. Саарні та М. Льюїс, є з одного боку егоїстичні емоції, а з іншого боку емоції, які змушують піклуватися про інших, надавати допомогу. Р. К. Соломон вважає, що емоції, власними силами є ні формою спотворення, ні формою самообману, хоча вони можуть виявитися такими у процесі самоідентифікації. Н. М. Калька виділяє емоційний підхід, зазначаючи, що брехня може призвести до полярних емоцій: емоційного підйому або до вини та страху.

У зміст регуляторного компонента ми вкладаємо здатність людини контролювати прояви брехливості. Говорячи про локус контролю, ми враховували той факт, що в кожній людині є як екстернальна, так і інтернальна орієнтація. На думку Д. І. Дубровського «обманюваний» який завжди є «обдуреним», оскільки займає, можливо, вичікувальну, скептичну він позицію, чи вірить у справжність інформації. О. Т. Барішполець говорить про те, що брехун сам вирішує замінювати дійсність на вигадку чи ні.

Аналогічних поглядів дотримується Р. К. Соломон, говорячи про відвертий обман і самообман. С. Т. Саймон, К. Р. Снайдер визначили, що однією зі

складових ядра їхньої концепції є уявлення про себе як про особистість, що контролює ситуацію. Р. Ф. Баумейстер, говорячи про самообман, зазначає, що людина сама вирішує брати на себе провину у разі невдачі чи ні. Н. М. Калька одну з причин брехні бачить у бажанні захистити себе від почуття незручності, несхвалення оточуючих. В. В. Знаків зазначає, що нижча інтернальність суб'єкта, тим більше виражені екстернальні якості особистості, тим більше шансів, що він вважає оточуючих людей нечесними [18].

Узагальнюючи вищевикладене, ми стверджуємо, що брехливість визначається та регулюється самою особистістю.

Більшість авторів вважають, що мотиваційний компонент є при прояві брехливості. Д. І. Дубровський визначає обман як навмисну дію з вираженою егоїстичною складовою. Є. Г. Белякова пов'язує правдиве ставлення до інших людей із мотиваційно–потребовою сферою. Н. Г. Любімова вважає, що брехня в суспільстві блимає бути чемним. Теоретично Д. С. Шимановського можна виділити егоцентричний компонент, оскільки обдурити людину, отже використовувати ситуацію у своїх цілях. А. А. Давидов, Є. В. Давидова вважають, що брехня дозволяє нещирій людині почуватися комфортно у суспільстві.

У зарубіжній психології більшість авторів вважають, що брехня пов'язані з явищами життя. Егоцентричну складову виділяє М. Льюїс, говорячи про те, що людина бреше, щоб не нашкодити собі С. Т. Саймон, К. Р. Снайдер відзначають мотивацію брехні задля збереження самоповаги. Н. М. Калька говорить про те, що соціальна брехня може служити інтересам брехуна та інтересам інших [15].

Узагальнюючи вищевикладене нам є можливим розмежувати егоцентричну та соціоцентричну складові мотиваційного компонента.

Когнітивний компонент брехливості характеризується проявом самостійності у прийнятті рішень, висловлюванні власної думки, або запереченням своєї непоінформованості. Як у зарубіжній, і у вітчизняній психології всі автори, які розглядають проблеми виникнення, прояви брехливості, говорять про присутність когнітивного компонента. Результативний компонент. Говорячи про результативність, ми маємо на увазі брехливу демонстрацію

спрямованості на досягнення соціально значущого результату, або заперечення прагнення особистісно значущого результату.

Таким чином, аналізуючи вищесказане, можна зазначити, основні причини брехні, що, незважаючи на різні погляди на брехливість, причини її появи виділення у більшості концепцій однакові:

По–перше, причини спрямовані на навмисне спотворення інформації, що дозволяють уникнути незручного становища, отримати вигоду.

По–друге, причини пов'язані з мотивацією оцінок: нагороди та покарання.

По–третє, причини пов'язані з нещирим проявом почуттів: мінімізація та максимізація почуттів.

По–четверте, причини пов'язані із підтриманням соціальних відносин.

Виділені причини дозволяють говорити про те, що брехня частіше розглядається у мотиваційному, когнітивному, результативному та емоційному аспектах.

Мотиваційний компонент брехливості розглядався з позиції соціоцентричності та егоцентричності. Під соціоцентричністю розумілася брехлива демонстрація власної значущості у вирішенні суспільних питань, конфліктах, виражена у бажанні бути серед людей, колективу, суспільства, переважанням громадських інтересів над особистими інтересами. Далі доцільно розглянути статеві відмінності у розумінні брехні.

1.3 Статеві відмінності у розумінні брехні

Статеві відмінності в психології – це відмінності в психічних функціях та поведінці статей, обумовлені складною взаємодією біологічних, розвиваючих та культурних факторів. Відмінності були виявлені у різних галузях, таких як психічне здоров'я, когнітивні здібності, особистість, емоції, сексуальність та схильність до агресії. Такі відмінності можуть бути вродженими, набутими або й тими й іншими. Сучасні дослідження намагаються провести різницю між цими причинами та проаналізувати будь–які підняті етичні проблеми. Оскільки поведінка є результатом взаємодії між природою та виховання, дослідники зацікавлені у вивченні того, як біологія та навколишнє середовище взаємодіють,

щоб зробити такі відмінності, хоча це часто неможливо [4].

На розвиток статевих відмінностей впливає низка факторів, включаючи генетику та епігенетику; відмінності у структурі та функціях мозку; гормони; соціалізація.

Формування гендера спірне у багатьох наукових галузях, зокрема й у психології. Зокрема, дослідники та теоретики дотримуються різних поглядів на те, наскільки гендер зумовлений біологічними, нейрохімічними та еволюційними факторами чи є результатом культури та соціалізації. Це відомо як дебати про природу та виховання.

Терміни «статеві відмінності» і «гендерні відмінності» іноді використовуються як взаємозамінні, іноді для позначення відмінностей у чоловічій та жіночій поведінці як біологічних, так і екологічних/культурних. Цю відмінність часто важко зробити через проблеми визначення того, чи є відмінність біологічним або екологічним/культурним.

Гендер зазвичай розуміється як набір характеристик або рис, які пов'язані з певною біологічною статтю. Характеристики, які зазвичай визначають стать, називаються чоловічими чи жіночими. У деяких культурах підлога не завжди розуміється як бінарна або строго пов'язана з біологічною статтю. В результаті в деяких культурах існують третя, четверта або «деякі» статі.

В. В. Знаків зазначає, що чоловіки та жінки по-різному усвідомлюють свою власну брехню. Він пише, що у чоловіків брехня чи обман, зазвичай, бувають ситуативними: вони точніше жінок можуть описати ситуації, у яких брешуть, і чітко усвідомлюють, навіщо, із метою це роблять. Тобто, вони більш критично ставляться до своєї чесності. Жінки можуть обманювати, цілком щиро вважаючи себе чесними людьми. Однією з причин такого становища є типовий для жінки і тому малопомітний навіть для неї плавний перехід від напівправди до обману. В. В. Знаків вважає, що в деяких жінок першоджерелом брехні виявляється «маленька неправда», невинне перебільшення, в основі якого лежить природне та усвідомлене бажання якнайкраще уявити себе в очах співрозмовників [10, 11].

Спочатку неправда вимагає самовиправдання, зазвичай заснованого на дуже

упередженому та необ'єктивному відображенні соціального оточення. Потім, переходячи у звичку, стаючи компонентом моральної свідомості особистості, неправда замінюється спочатку напівсвідомим, а потім цілком свідомим обманом і навіть брехнею, яким теж підшукується розумне самовиправдання. У результаті така жінка може вважати себе чесною людиною, яка допускає безневинну брехню там, де, на її думку, без цього не обійтися. Тому чоловіки завжди погано розуміли чи неправильно інтерпретували поведінку жінок [18].

В. В. Знаків також вважає, що важливу роль у розумінні неправди, брехні та обману чоловіками та жінками відіграють по-різному усвідомлювані тими та іншими механізми психологічного захисту. У спілкуванні жінки більшою мірою, ніж чоловіки, звертають увагу на спонукальні причини та наслідки неправди брехні та обману. Вони надають більшого значення приховування і уявлення у спотвореному вигляді думок і почуттів, ніж фактів. Жінки звертають увагу на процесуальні, комунікативні аспекти спотворення та аналізують, чи можна морально виправдати людей, які їх вчинили [11].

Чоловіки пов'язують неправду, брехню та обман переважно з спотворенням фактів. У чоловіків смислові ознаки названих феноменів представлені когнітивним знанням і моральною оцінкою результату їх впливу на співрозмовників. З іншого боку, В. В. Знаків вважає, що з жінок щодо сутності неправди, брехні і обману найбільш суб'єктивно значимим не об'єктивно достовірне знання, а віра у правильність свого розуміння проблеми [9].

Він вважає це природним, оскільки знання зазвичай характеризують факти об'єктивної дійсності, а віра співвідноситься з думками, емоціями – тим, що утворює «емоційне полі» спілкування людей.

Для жінок характерне повернення до скоєних ними брехні та обману, переосмислення вчинку, емоційні переживання, що іноді призводять до каяття. Велику роль цьому грає ідентифікація жінок із ошуканою людиною, уявлення його думок, емоцій, що викликає співпереживання йому. Все це сприяє тому, що в жінок переважає доброчесна брехня. На відміну від жінок, чоловіки визначають сутність неправди, брехні та обману через знання, раціональне осмислення їх

типових ознак, а також шкоди, яку вони завдають у спілкуванні. Тому рішення про те, збрехати чи ні, приймається ними з урахуванням низки моментів: людини, яку треба ввести в оману, вигоди від цього, ймовірності викриття.

Прояв брехні у міжособистісному спілкуванні має низку стадій:

На першій один із суб'єктів спілкування вирішує використовувати дезінформування партнера як засіб досягнення своєї мети та психологічно готуватися до реалізації брехні. Остання виступає, таким чином, як фактор діяльності потенційного брехуна.

На другій стадії брехня безпосередньо реалізується у спілкуванні, викликаючи у ньому низку специфічних змін. Найважливіше їх – виникнення прихованих конфліктних відносин між партнерами і натомість їх вихідних, відкрито реалізованих у спілкуванні взаємовідносин. Брехня діє тут як об'єктивний, але не усвідомлюваний адресатом дезінформування фактор спілкування.

На третій стадії, яка має місце лише у зв'язку з виявленням факту дезінформування її об'єктом, прихований конфлікт або набуває відкритої форми, або тим чи іншим чином знімається. Тут брехня – об'єктивний і суб'єктивний чинник, у тому мірою детермінуючий наступне спілкування даних партнерів [17].

Під впливом брехні в діадичному спілкуванні відбуваються певні зміни деяких соціально–психологічних параметрів спілкування, зокрема:

1. З появою у спілкуванні індивідів брехні на їхні колишні відносини (дружні, товариські тощо) накладається новий вид відносин, приховано конфліктних за своєю суттю. У результаті учасники спілкування об'єктивно стають певною мірою суперниками. В силу цього (і відносно незалежно від розкриття або нерозкриття факту дезінформування) взаємини індивідів у більшості випадків погіршуються або іноді, навпаки, покращуються настільки, що брехня, що мала місце, втрачає для партнерів свій негативний зміст;

2. Змінюється емоційний фон спілкування. Ще до викриття брехуна воно об'єктивно стає в одних діадах менш доброзичливим, більш поверховим, а в інших – більш доброзичливим та глибшим. Ще контрастніше ця тенденція стає у

зв'язку з викриттям брехуна. У цьому випадку спілкування набуває, як правило, відкрито конфліктного характеру і лише в небагатьох діадах емоційне тло покращується;

3. Змінюється ступінь інтенсивності спілкування. Переважна тенденція після дезінформування – зменшення частоти та тривалості зустрічей партнерів. Протилежна тенденція – збільшення інтенсивності спілкування – проявляється, переважно, у разі відходу партнерів від теми брехні. У зв'язку з викриттям брехуна зазначені тенденції посилюються.

Брехня суттєво впливає на психічну діяльність та поведінку самого брехуна:

1. Стає двоїстою його рольова діяльність. Він починає виконувати у спілкуванні поруч із колишньою роллю нову – роль «дезінформатора», що у часто викликає у нього внутрішній рольовий конфлікт;

2. Змінюються його установки і уявлення: він починає сприймати введеного в оману партнера і ситуацію спілкування з ним з точки зору можливої небезпеки викриття.

3. В цілому образ об'єкта дезінформування набуває, як правило, менш позитивного або негативного забарвлення;

4. У діяльності брехуна, пов'язаної з цим спілкуванням, виникає нова мета – не допустити викриття. Заради неї робляться певні дії.

Під впливом брехні відбуваються певні зміни у психічній діяльності та поведінці об'єкта дезінформування:

1. До його встановлення та уявлення включаються елементи спотвореного відображення реальності – факти, що становлять зміст брехні та особистості брехуна. Ці спотворення лягають основою як подальшого сприйняття реальності, і поведінки, зокрема стосовно брехуну;

2. Виявлення брехні призводить до переоцінки об'єктом як власне помилкового повідомлення, так і інших цілком достовірних повідомлень партнера–брехуна, а також до переоцінки особистості останнього. Факт використання партнером брехні оцінюється як дія, в більшості випадків невинуватна і несумісна з негативними наслідками для міжособистісних взаємин

з отриманою брехуном ситуативною вигодою.

Один із механізмів впливу брехні на спілкування та його учасників – феномен «дезінформаційного полону» [16]. Брехуну необхідно постійно враховувати і періодично підкріплювати своєю поведінкою створене ним хибне уявлення про себе самого. Ця тенденція посилюється завдяки реакціям, діям та очікуванням об'єкта дезінформування. В результаті складається ситуація, коли сам брехун стає до певної міри «бранцем» власної брехні і свого «хибного образу», тобто іноді він виявляється, змушений діяти всупереч своїм інтересам, намірам, цілям, входячи в конфлікт з індивідуальними особливостями заради збереження «хибного образу» [21].

Важливим фактором, що визначає поведінку учасників дезінформаційного спілкування, є приналежність до тієї чи іншої статі. Поведінка брехунів–чоловіків характеризується в цілому більшою раціональністю, послідовністю та обережністю, ніж поведінка брехунів–жінок, якому частіше притаманні більша імпульсивність, емоційність та рішучість. Водночас об'єкти дезінформування – чоловіки порівняно більш підозрілі, критичні та менш емоційні, ніж об'єкти–жінки. У той же час об'єкти–чоловіки дещо категоричніше у своїх оцінках викритого брехуна та більше схильні до поширення недовіри на інші сфери та періоди спілкування з ним. Звісно ж, що результати проведеного дослідження певною мірою доповнюють та уточнюють знання про психологічну природу брехні та взаємопов'язані з нею соціально–психологічні феномени – міжособистісне спілкування, конфлікт.

Таким чином, розглянуті вище підходи базуються на різних концепціях стосовно поведінки людини при передачі неправдивої інформації. Брехня є складним явищем міжособистісного спілкування, що включає в себе різноманітні людські вияви. Вивчення наукової психологічної літератури підтверджує потенційну можливість виявлення поведінкових знаків недостовірності передаваної людиною інформації.

Головна мета брехні полягає в тому, щоб зманіпулювати співрозмовника. Брехня може набувати різних форм і виконувати різноманітні функції залежно від

цілей, які покладає перед собою особа, що бреше. Процеси створення недостовірної інформації та самообману мають свої етапи і реалізуються в ситуації міжособистісної взаємодії. Однак, ймовірність заслугування брехні та ступінь досягнення поставлених обманом цілей залежать від особистісних і ситуаційних факторів. Виявлені особливості та тенденції дезінформаційного спілкування можуть мати не лише теоретичне значення, а й практичне застосування.

Зокрема, вже зараз можна говорити про соціально–психологічні особливості поведінки брехуна, знання яких сприяє виявленню брехні в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії. Виокремлюється особливе моральне значення висновку про існування механізму «дезінформаційного полону». Ця теоретична і емпірична розробка надає наукове обґрунтування відомому феномену, коли людина, як тільки починає брехати, підкладає собі під найжорстокіші обмеження і викликає природні реакції, що загрожують не тільки її діяльності, а й самій особистості. Це ствердження залишається актуальним, незалежно від того, чи розкрито брехня співрозмовником чи ні. Незважаючи на цікаві фактори і тенденції, виявлені під час аналізу теоретичного і емпіричного матеріалу з проблеми брехні, варто зазначити, що це дослідження спрямоване на дослідження лише одного з аспектів розглянутого явища.

Тому багато інших проблем вивчення, таких як зв'язок цього явища з особистісними характеристиками, статевими особливостями схильності до брехні, особливостями брехні в міжособистісному спілкуванні в різних сферах і ситуаціях професійної діяльності, класифікацією та значенням основних функцій дезінформування, залишаються поза рамками цього дослідження. Всі ці проблеми заслуговують належної уваги і повинні бути предметом подальшого соціально–психологічного аналізу брехні в міжособистісному спілкуванні.

Розділ 2 ПРОЦЕДУРА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Характеристика вибірки

Дослідження здійснювалося за допомогою онлайн опитування, участь у дослідженні брали жінки і чоловіки з України, які проживають у Чехії. Віковий діапазоні 29 – 60 років, у кількості 40 осіб, жіночої статі (18 осіб), чоловічої (22 особи).

2.2 Методи дослідження

Для вирішення завдань, було обрано такі діагностичні методики:

Опитувальник «Багатомірно–функціональна діагностика брехні» В. П. Прядеїн, даний опитувальник припускав відповіді чоловіків і жінок на 84 запитань на тему дослідження, що підлягають подальшому математичній обробці. Поданий опитувальник має у складі складну структуру. У запитальнику подано твердження, що стосуються осіб які відповіді заносяться до протоколу у вигляді цифр. Підраховані суми балів у кожному із відповідних розділів, що характеризують різні аспекти брехливості.

Опитувальник «Види брехні» І. П. Шкуратова, для діагностики виражених видів брехні, визначення ступеня вираженості до спотворення інформації себе у міжособистісному спілкуванні, складається з 48 питань.

Методика «Ставлення до брехні» І. П. Шкуратова, методика спрямовано діагностику ставлення людини до різних видів брехні з боку інших людей. Вона дозволяє аналізувати ставлення до семи видів брехні: «фантазії», «брехні на благо», «брехні – виправдання», «мовчання», «плітки», «етикетної» та «брехні – самопрезентації». Опитувальник містить 28 пунктів чотири на кожен шкалу. Піддослідний має оцінити, яким із трьох варіантів поведінки він реагує у ситуаціях, що він явно бачить, що його співрозмовник говорить неправду. Шкала «Причини брехні» дозволяє проаналізувати, які причини брехні в інших людей випробуваний вважає головними.

Методи математико–статистичної обробки даних: порівняння середніх величин за допомогою t–критерію Стьюдента, кореляційний аналіз за Спірменом

Розділ 3 ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХИЛЬНОСТІ ДО БРЕХНІ

3.1 Результати дослідження статевиx особливостей схильності до брехні

На першому етапі було встановлено надійність використовуваного опитувальника «Багатомірно–функціональна діагностика брехні» В. П. Прядеїна шляхом перевірки стабільності отриманих результатів чоловіків і жінок, які на даний момент проживають у Чехії, з інтервалом між перевірками, що становив шість місяців. Коефіцієнти надійності показали значущість на рівні 0,001 (див. Таблицю 3.1).

Таблиця 3.1

Кореляційні зв'язки змінних брехливості загалом за вибіркою

Компонент		Компонент, змінні											
Динамічний	Ергічність	0,90											
	Аергічність		0,87										
Емоційний	Стенічність			0,87									
	Астенічність				0,80								
Регуляторн	Інтернальність					0,88							
	Екстернальність						0,84						
Мотиваційний	Соціоетричність							0,95					
	Егоцентричність								0,78				
Когнітивний	Свідомість									0,62			
	Поінформованість										0,69		

Компонент		Компонент, змінні												
Результативний	Предметність												0,63	
	Суб'єктність												0,33	
Сумарний показник брехливості														0,52

Аналіз отриманих результатів за допомогою розрахунку критерію Стьюдента не виявив достовірних відмінностей середньогрупових показників у вибірках чоловіків і жінок між двома вибірками (див. Таблицю 3.2).

Таблиця 3.2

Статистична оцінка відмінностей параметрів брехливості у вибірці чоловіків і жінок між двома замірами

Компоненти	Змінні	Вибірка		T-критерій	Рівень значимості
Динамічний	Ергічність	17,14	17,24	- 0,16	0,874
	Аергічність	25,26	25,32	- 0,07	0,946
Емоційний	Стенічність	31,45	31,76	- 0,29	0,773
	Астенічність	28,74	28,45	0,24	0,804
Регуляторний	Інтернальність	22,91	23,30	- 0,27	0,786
	Екстернальність	28,99	29,41	- 0,48	0,632
Мотиваційний	Соціоетричність	19,68	19,30	0,43	0,667
	Егоцентричність	27,26	27,16	0,11	0,911
Когнітивний	Свідомість	21,01	20,41	0,62	0,531
	Поінформованість	29,41	29,53	- 0,14	0,881
Результативний	Предметність	23,03	22,99	0,03	0,968
	Суб'єктність	28,95	29,41	-0,52	0,604

Результати проведеного кореляційного аналізу та розрахованого t-критерію Стьюдента вказують на високу надійність аналізованих компонентів брехливості у вибірці чоловіків і жінок та їхніх складових елементів. На наступному етапі

було проаналізовано вираженість різних складових брехливості в групах чоловіків і жінок.

Проаналізуємо отримані результати регуляторно–динамічних компонентів брехливості в жіночій вибірці за допомогою (див. Таблицю 3.3).

Таблиця 3.3

Регуляторно–динамічні компоненти брехливості в жіночій вибірці

Компонент	Змінні	Показники	
		Чол.	%
Динамічний	Ергічність	7	9,7
	Аергічність	10	13,9
Емоційний	Стенічність	7	9,7
	Астенічність	10	13,9
Регуляторний	Інтернальність	14	19,5
	Екстернальність	6	8,3
Регуляторно–динамічний	Гармонійна складова	10	13,9
	Агармонійна складова	8	11,1
Сума регуляторно – динамічних змінних жіночої вибірки		72	100

Таким чином, результати Таблиці 3.4 демонструють, що з регуляторно–динамічних компонентів брехливості в жіночій вибірці найбільш виражені інтернальність (19,5 % опитаних жінок), аергічність, астенічність і гармонійна складова (по 13,9 % опитаних жінок), найменше з діагностованих компонентів виражена екстернальність (у 8,3 % опитаних жінок).

Інтернальність дає можливість особистості для оволодіння власною поведінкою, самоконтролем, дає змогу оцінювати довгострокову вигоду та планування, зокрема й особистого часу.

Аергійність дає змогу жіночій психіці пристосовуватися до умов, що змінюються, як у поведінковому аспекті, так і в пізнавальних процесах, у низці виробничих процесів.

Астенічність зумовлює прояви підвищеної стомлюваності та нестійкості настрою осіб, що може бути зумовлено як виробничими, так і соціально–побутовими аспектами життя співробітниць цього підприємства.

Далі розглянемо мотиваційно–сміслові компоненти брехливості в жіночій вибірці, узагальнивши отримані результати у вигляді (див. Таблицю 3.4).

Таблиця 3.4

Мотиваційно–сміслові компоненти брехливості в жіночій вибірці

Компонент	Змінні	Показники	
		Чол.	%
Мотиваційний	Соціоцентричність	15	20,8
	Егоцентричність	4	5,6
Когнітивний	Свідомість	6	8,3
	Поінформованість	15	20,8
Результативний	Предметність	7	9,8
	Суб'єктність	6	8,3
Мотиваційно–смісловий	Гармонійна складова	15	20,8
	Агармонійна складова	4	5,6
Сума мотиваційно–сміслових компонентів жіночої вибірки		72	100

Таким чином, результати Таблиці 3.5 демонструють, що з регуляторно–динамічних компонентів брехливості в жіночій вибірці найпоширенішими є соціоцентричність та поінформованість (по 20,8 % кожний компонент) і гармонійна складова (20,8 % жінок), найменше представлено такі компоненти, як предметність, егоцентричність і агармонійна складова (по 5,6 % кожен в опитаних жінок).

Далі проаналізуємо регуляторно–динамічні та мотиваційно–сміслові компоненти у чоловіків (див. Таблицю 3.5 – 3.6).

Таблиця 3.5

Регуляторно–динамічні компоненти брехливості чоловічої вибірки

Компонент	Змінні	Показники	
		Чол.	%
Динамічний	Ергічність	12	13,6
	Аергічність	17	19,3

Закінчення Табл. 3.5

Компонент	Змінні	Показники	
		Чол.	%
Емоційний	Стенічність	9	10,2
	Астенічність	6	6,8
Регуляторний	Інтернальність	11	12,5
	Екстернальність	17	19,3
Регуляторно–динамічний	Гармонійна складова	11	12,5
	Агармонійна складова	5	5,8
Сума регуляторно – динамічних змінних чоловічої вибірки		88	100

Таким чином, результати Таблиці 3.6 демонструють, що з регуляторно–динамічних компонентів брехливості в чоловічій вибірці найпоширенішими є ергійність та екстернальність (19,3 % опитаних чоловіків), найменше з діагностованих компонентів виражені ергійність, астенічність та агармонійна складова (по 6,8 та 5,8 % кожний). Ергічність у чоловіків проявляється в неорганізованості, відсутності планування на шляху до досягнення поставлених цілей, перемиканні уваги на другорядні та сторонні справи, роботою «на півсили», регулярною зміною планів і відкладанням важливих справ «на потім», прокрастинацією. Екстернальність проявляється у сприйнятті події з позиції впливу зовнішніх обставин (позиція «щастить / не щастить», «не мій день»).

Далі розглянемо мотиваційно–сміслові компоненти брехливості в чоловічій вибірці, узагальнивши отримані результати у вигляді (див. Таблицю 3.6).

Таблиця 3.6

Мотиваційно–сміслові компоненти брехливості в чоловічій вибірці

Компонент	Змінні	Показники	
		Чол.	%
Мотиваційний	Соціоетричність	9	10,2
	Егоцентричність	15	17,1
Когнітивний	Свідомість	9	10,2
	Поінформованість	14	15,9

Компонент	Змінні	Показники	
		Чол.	%
Результативний	Предметність	15	17,1
	Суб'єктність	7	7,9
Мотиваційно–смісловий	Гармонійна складова	9	10,3
	Агармонійна складова	10	11,3
Сума мотиваційно–змістових компонентів чоловічої вибірки		88	100

Таким чином, результати Таблиці 3.6 демонструють, що з регуляторно–динамічних компонентів брехливості в чоловічій вибірці найпоширенішими є егоцентричність із предметністю (по 17,1 %) та поінформованість (15,9 % у чоловіків), найменше представлено такий компонент брехливості, як суб'єктність (7,9 %).

Проведемо порівняння різних компонентів брехливості в чоловічій і жіночій вибірках (див. Рисунок 3.1 – 3.2).

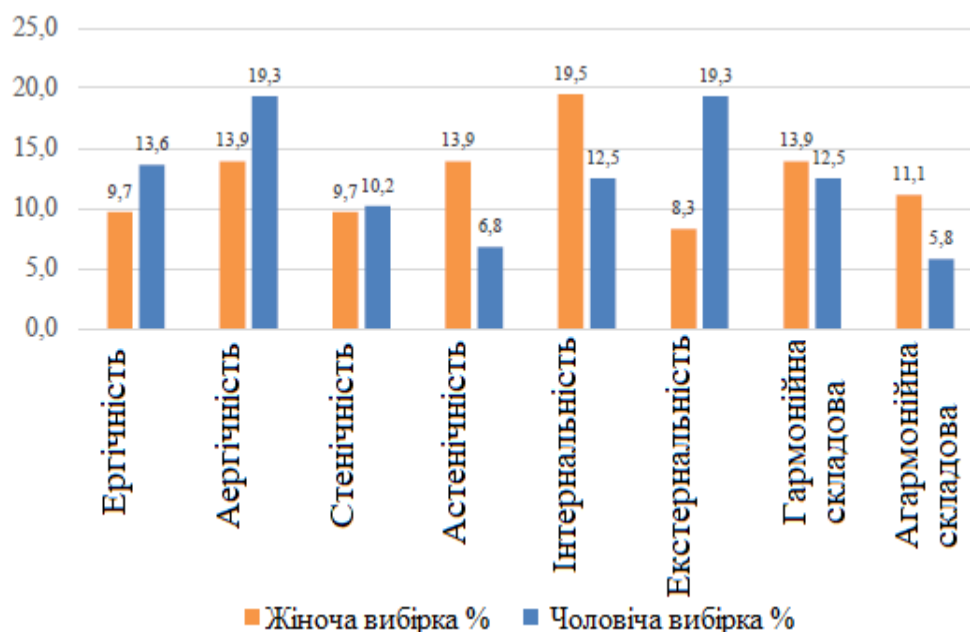

Рисунок 3.1 – Регуляторно–динамічні компоненти брехливості в чоловічій та жіночій вибірці

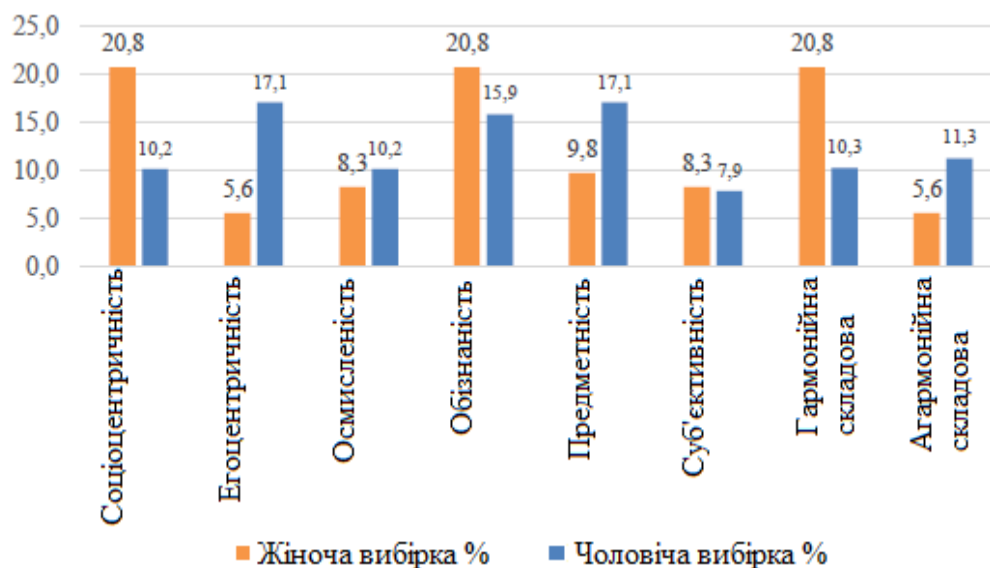

Рисунок 3.2 – Мотиваційно–сміслові компоненти брехливості в чоловічій і жіночій вибірках

Отже, результати дослідження показали, що у жіночій вибірці переважають регуляторно–динамічні компоненти, а чоловічої – мотиваційно–сміслові. Вважаємо, що ці відмінності зумовлені як природною, так і соціально–психологічною складовою, отже, облік статевого фактора при аналізі компонентів брехливості людей є необхідним як з точки зору пізнання соціальної дійсності.

Для знаходження взаємозв'язку між різними характеристиками брехливості був застосований факторний аналіз окремо для групи чоловіків та групи жінок.

Факторний аналіз виконаний методом головних компонентів із застосуванням Varimax–обертання з нормалізацією Кайзера за шкалами опитувальника «Багатомірно–функціональна діагностика брехні» В. П. Прядеїн, «Види брехні» автор І. П. Шкуратова, «Ставлення до брехні» І. П. Шкуратова.

Для початку опишемо та проінтерпретуємо отриману модель схильності до брехні у групі жінок. В результаті факторного аналізу виділено 7 факторів, які пояснюють 54,9% кумулятивної дисперсії у жінок (див. Таблицю А.1).

До першого фактора, повна пояснена дисперсія якого становила 13,375%, з найбільшою факторною вагою увійшли всі шкали брехні опитувальника І.П. Шкуратова, крім «брехня–плітка»: «Етикетна брехня» (0,835), «Брехня–самопрезентація» (0,807), «Брехня–виправдання» (0,784), «Брехня–умовчання»

(0,648), «Брехня–фантазі» 0,645), «Брехня на благо» (0,601). Фактор названий «Ставлення жінок до різних видів брехні».

У другий фактор, повна пояснена дисперсія якого склала 10,004%, з найбільшою факторною вагою увійшла така шкала як «Динамічна аергічність» (0,797) і з негативною факторною вагою «Когнітивна свідомість» (–0,499) і такий вид брехні як «Брехня– (0,671). Фактор названий «Схильність до брехні–плітки як наслідок заперечення самостійності, активності, страху викриття».

До третього фактора, повна пояснена дисперсія якого становила 7,715 %, з найбільшою позитивною факторною вагою увійшли такі шкали, як «Когнітивна поінформованість» (0,673) і «Динамічна ергійність» (0,492), а з від'ємною факторною вагою – «Емоційна стеничність» (–0,707). Фактор названо «Брехливість як демонстрація активності, оперативності, самостійності, прагнення бути кращим за інших».

До четвертого фактора, повна пояснена дисперсія якого становила 7,333%, з найбільшою позитивною факторною вагою увійшли такі шкали, як «Брехня–виправдання» (0,628), «Брехня на благо» (0,527), «Мотиви брехні» (0,505), «Брехня–самопрезентація» (0,479) і «Брехня–фантазія» (0,415). Фактор названий «Жіночі види брехні».

До п'ятого фактора, повна пояснена дисперсія якого становила 6,038%, з найбільшими факторними вагами увійшли такі шкали, як «Регуляторна інтернальність» (0,678) і «Результативність суб'єктна» (–0,565). Фактор названо «Брехливість як демонстрація незалежності від інших, власної значущості».

До шостого фактора, повна пояснена дисперсія якого становила 5,198%, з найбільшою позитивною факторною вагою увійшли такі шкали, як «Регуляторна екстернальність» (0,631) і «Результативність предметна» (0,471), а з від'ємною факторною вагою – «Брехня умовчання» (–0,694). Фактор названий «Брехливість як демонстрація заперечення своєї залежності від інших людей або зовнішніх обставин».

До сьомого фактора, повна пояснена дисперсія якого становила 5,198%, з найбільшими факторними вагами увійшли такі шкали, як «Мотиваційна

егоцентрованість» (-0,682), «Етикетна брехня» (0,486), «Мотиваційна соціоцентрованість» (-0,453) і «Брехня–плітка» (-0,368). Фактор названо «Брехливість як дотримання етикету».

Таким чином, модель брехливості жінок містить у собі 7 чинників. Жіноча брехливість насамперед пов'язана зі ставленням до цього феномена. Серед видів брехні на першому місці стоїть «Брехня–плітка».

Таблиця 3.7

Матриця повернених компонент (група жінок)

Компоненти	Чинники						
	1	2	3	4	5	6	7
Етикетна брехня	0,835						
Брехня–самопрезентація	0,807						
Брехня–виправдання	0,784						
Брехня–мовчання	0,648						
Брехня–фантазія	0,645						
Брехня на благо	0,601						
Динамічна аергійність		0,797					
Брехня–плітка		0,671					
Когнітивна свідомість		-0,499					
Емоційна астеничність							
Емоційна стеничність			-0,707				
Когнітивна обізнаність			0,673				
Динамічна ергічність			0,492				
Брехня–виправдання				0,628			
Брехня на благо				0,527			
Мотиви брехні				0,505			
Брехня–самопрезентація				0,479			
Брехня–фантазія				0,415			
Регуляторна інтернальність					0,678		
Результативність суб'єктна					-0,565		
Брехня замовчування						-0,694	
Регуляторна екстернальність						0,631	

Компоненти	Чинники						
	1	2	3	4	5	6	7
Результативність предметна						0,471	
Мотиваційна егоцентрованість							-0,682
Етикетна брехня							0,486
Мотиваційна соціоцентрованість							-0,453
Брехня-плітка							-0,368

Позначення: Метод виділення: Аналіз методом головних компонент. Метод обертання: Варімакс із нормалізацією Кайзера. Обертання зійшлося за 8 ітерацій.

Перейдемо до опису факторної моделі схильності до брехні чоловіків. У результаті факторного аналізу виокремлено 7 чинників (табл. 3.8), що пояснюють 58,805 % кумулятивної дисперсії у чоловіків (див. Таблицю А.2).

Таблиця 3.8

Матриця повернутих компонент (група чоловіків)

Компоненти	Чинники						
	1	2	3	4	5	6	7
Етикетна брехня	0,801						
Брехня-фантазія	0,765						
Брехня на благо	0,756						
Брехня-самопрезентація	0,750						
Мотиви брехні	0,652						
Брехня-виправдання	0,583						
Брехня-плітка	0,481						
Емоційна стеничність		0,674					
Брехня замовчування		0,591					
Динамічна аергійність		0,573					
Когнітивна обізнаність		0,507					
Динамічна ергічність		0,505					
Етикетна брехня			0,785				
Брехня-самопрезентація			0,719				

Компоненти	Чинники						
	1	2	3	4	5	6	7
Брехня на благо			0,538				
Брехня–плітка			0,492				
Брехня–мовчання				0,843			
Брехня–виправдання				0,730			
Емоційна астеничність				0,453			
Мотиваційна соціоцентрованість					0,781		
Результативність суб'єктна					701		
Мотиваційна егоцентрованість					-0,459		
Брехня–фантазія							
Регуляторна екстернальність						0,621	
Когнітивна свідомість						0,605	
Результативність предметна						-0,447	
Регуляторна інтернальність							0,783

У перший фактор, повна пояснена дисперсія якого склала 14,417%, з найбільшою факторною вагою увійшли всі види брехні, крім «Брехня–замовчання»: «Етикетна брехня» (0,801), «Брехня–фантазія» (0,765), «Брехня на благо» (0,756), «Брехня–самопрезентація». Чинник названий «Чоловічі види брехні».

До другого фактора, повна пояснена дисперсія якого склала 9,067%, з найбільшою факторною вагою увійшли «Емоційна стінічність» (0,674), «Брехня–замовчання» (0,591), «Динамічна аергійність» (0,573). Фактор названий «брехливість як демонстрація радості, задоволення на тлі страху викриття».

До третього фактора, повна пояснена дисперсія якого становила 8,387%, з найбільшою факторною вагою увійшли шкали «Ставлення до етикетної брехні» (0,785), «Ставлення до брехні–самопрезентації» (0,719), «Ставлення до брехні заради блага» (0,538), «Ставлення до брехні–плітка» (0,492). Фактор був названий «Ставлення чоловіків до різних видів брехні».

До четвертого фактора, повна пояснена дисперсія якого склала 7,994%, з найбільшою факторною вагою увійшли шкали «Ставлення до брехні–умовчання» (0,843), ставлення до «брехні–виправдання» (0,73), «Емоційна астенічність» (0,453). Фактор був названий «Ставлення до брехні в контексті заперечення негативних емоцій».

До п'ятого фактора, повна пояснена дисперсія якого склала 7,994%, з найбільшою факторною вагою увійшли шкали «Мотиваційна соціоцентрованість» (0,781), «Результативність суб'єктна» (0,701) «Мотиваційна егоцентрованість» (–0,459). Фактор був названий «брехливість як демонстрація власної значущості у вирішенні суспільних питань, конфліктах».

До шостого фактора, повна пояснена дисперсія якого склала 5,751%, з найбільшою факторною вагою увійшли шкали «Регуляторна екстернальність» (0,621), «Когнітивна свідомість» (0,605), «Результативність предметна» (–0,447). Фактор був названий «брехливість як демонстрація самостійності прийняття рішень, висловлювання власної думки».

До сьомого фактора найбільшими факторними вагами увійшли такі шкали, як «Регуляторна інтернальність» (0,783).

Ці фактори допомагають нам краще розуміти схильність чоловіків до брехні та їх почуття щодо цього. Вони можуть бути використані для розробки стратегій інтервенції та превентивних заходів для зменшення схильності чоловіків до брехні.

ВИСНОВКИ

1. В ході дослідження різних теорій визначень поняття «брехня» в роботах різних авторів, було з'ясовано, що існують різні підходи до розуміння цього явища. Деякі автори визначають брехню як намірене подання неправдивої інформації з метою обману, тоді як інші вважають, що брехня може бути викликана не тільки наміром, але й неправдивим сприйняттям або невірним трактуванням фактів.

2. Дослідження основних причин появи та прояву брехливості в людей показали, що це може бути обумовлено різними факторами. Одним із головних чинників є моральність особистості – люди, які несумлінно дотримуються моральних норм, частіше уникатимуть брехливих дій. Також вплив на появу брехні може мати соціальне оточення, виховання, стресові ситуації, бажання отримати вигоди або уникнути неприємностей.

3. Вивчення наявних досліджень та теорій про статеві відмінності у сприйнятті та розумінні брехні показало, що підхід до цього питання є досить розбіжним. Деякі теорії вказують на те, що чоловіки та жінки можуть по-різному сприймати брехню і реагувати на неї. Наприклад, деякі дослідження вказують на те, що чоловіки більше схильні до брехні в міжособистісних відносинах, тоді як жінки можуть більше спрямовуватися на брехню, що зводиться до збереження гармонії у сімейних відносинах. Однак, необхідно подальше дослідження, щоб точніше визначити статеві різниці у сприйнятті брехні.

4. Аналіз психологічних відмінностей чоловіків і жінок дає змогу дійти висновку, що параметри брехливості в чоловіків і жінок перебувають у зоні середніх значень, але водночас у чоловіків вища інтернальність, екстернальність та осмисленість. Отже, чоловіки, більш схильні до брехливої демонстрації оперативності, правдивості особистої думки, брехливо заперечують негативні емоції, гнів, роздратування, злість.

5. Виявлено що в жіночій групі виявляються переважно регуляторно–динамічні компоненти брехливості, тоді як в чоловічій групі переважають мотиваційно–сміслові компоненти. Ці відмінності обумовлені як природними,

так і соціально–психологічними чинниками. Тому, враховуючи статевий фактор під час аналізу компонентів брехливості, є необхідним для поліпшення розуміння соціальної дійсності.

Аналізуючи брехливість як індивідуально–психологічну особливість особистості, вдалося виокремити шість компонентів (динамічний, емоційний, регуляторний, мотиваційний, когнітивний, результативний) і дванадцять полярних параметрів, що характеризують ці компоненти (ергійність – аергійність, стеничність – астеничність, інтернальність – екстернальність, соціоцентричність – егоцентричність, осмисленість – поінформованість, предметність – суб'єктність). Структури брехливості в осіб обох статей мають як спільні, так і специфічні частини. Спільність структур брехливості виявляється в тому, що факторні ваги показників активності (ергічність), позитивних емоцій, радості, задоволення (стеничність), незалежності від обставин (інтернальність), осмисленості власної думки (осмисленість) та спрямованості на соціально–значущий результат (предметність) співпадають. Цей взаємозв'язок підтверджується загальною групою досліджених осіб.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров, Ю. М. Концептуальна брехня та об'єктивна істина / Ю. М. Александров. – Київ : Академія, 2018. – С. 15–19.
2. Баришполец, О. Т. Брехня / О. Т. Баришполец. – Кіровоград, 2018. – 648 с.
3. Батюта, М. Б. Вікова психологія / М. Б. Батюта, Т. М. Князева. – Київ : Логос, 2018. – 306 с.
4. Бендас, Т. С. Гендерна психологія / Т.С. Бендас. – Київ : Мрія, 2016. – 431 с.
5. Бородай, Ю. М. Від фантазії до дійсності / Ю. М. Бородай. – Івано–Франківськ : ІФРАН, 2020. – 297 с.
6. Боярин, Л. В. Соціально–психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості в аспекті прояву брехливості / Л. В. Боярин. –Сєверодонецьк : СНУ ім. Даля, 2017. – С. 18–27.
7. Гейко, Є. Соціально–психологічні особливості прояву цілісності особистості [Електронний ресурс] / Є. Гейко. – Київ, 2021. – С. 156–66. . – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.33216/2219-2654-2021-55-2-156-166>.
8. Деркач, А. А. Акмеологія / А. А. Деркач. – Харків : Оберіг, 2019. – 650 с.
9. Дюпра, Ж. Чому люди брешуть / Ж. Дюпра. – Київ : Ардіс, 2019. – 211 с.
10. Знаків, В. В. Психологія розуміння правди / В. В. Знаків. – Київ : Питання психології, 2018. – 281 с.
11. Знаків, В. В. Категорії правди та брехні в духовній традиції та сучасній психології розуміння / В. В. Знаків. – Київ : Питання психології, 2018. – С. 55–63.
12. Знаків, В. В. Макіавеллізм та феномен брехні / В. В. – Київ : Питання психології, 2019. – С. 59–69.
13. Ільїн, Є. П. Диференціальна психофізіологія чоловіка та жінки / Є. П. Ільїн. – Київ : Ніка–Центр, 2022. – 117 с.
14. Ільїн, Є. П. Психологія спілкування та міжособистісних відносин / Є. П. Ільїн. – Київ : Ніка–Центр, 2020. – 576 с.
15. Калінкіна, Є. М. Техніка репертуарних грат / Є. М. Калінкіна. – Львів :

Літопис, 2019. – С. 191–193.

16. Калька, Н. М. Детекція брехні в спілкуванні / Н. М. Калька. – Львів, 2017. – 120 с.

17. Карамушка, Л. М. Організаційні конфлікти в умовах спотворення інформації / Л. М. Карамушка, М. О. Ніконорова. – Київ : ДонДТУ, 2018. – С. 99–102.

18. Карамушка, Л. М. Психологічні умови профілактики та подолання брехливості в організаційних конфліктах / Л. М. Карамушка. – Київ : ЛАДО, 2018. – С. 36–41.

19. Кочарян, А. С. Полоролевая психология: коллективная монография / А. С. Кочарян. – Харьков : ХНУ, 2015. – 260 с.

20. Ленець, А. В. Вітчизняні та зарубіжні теорії брехні та мовного обману / А. В. Ленець. – Вінниця : Дім химер, 2018. – С. 79–86.

21. Ліпартеліані, Н. Г. Брехня як фактор ефективного спілкування / Н.Г. Ліпартеліані, Н. П. Анісімова. – Тернопіль : Крок, 2022. – С. 111–118.

22. Майорчак, Н. М. Причини виникнення та формування людської брехливості у віковій психології / Н. М. Майорчак. – Київ : Книголав, 2021. – 279 с.

23. Майорчак, Н. М. Психологічний аналіз гендерних особливостей вивчення проблеми брехні й образу брехливої людини / Н. М. Майорчак. – Київ : Книголав, 2018. – 109 с.

24. Майорчак, Н. М. Психологічні аспекти категорії брехні у роботах українських і зарубіжних учених / Н. М. Майорчак. – Львів : ЛьвДУВС, 2018. – С. 96–104.

25. Майорчак, Н. М. Розуміння брехні студентами як психологічного феномену через призму їх особистісних якостей / Н. М. Майорчак. – Львів : Ліга–Прес, 2020. – С. 360–367.

26. Майорчак, Н. М. Феноменологія людської брехливості / Н. М. Майорчак. – Дрогобич : Вид-во «КОЛО», 2018. – С. 156–160.

27. Научитель, О. Д. Основи психолого–педагогічного дослідження: коментарі, таблиці, ілюстрації / О. Д. Научитель, І. А. Бідюк. – Харків : Нац. аерокосм. ун–т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін–т», 2015. – 56 с.
28. Прядеїн, В. П. Комплексне дослідження відповідальності як системної якості особистості / В. П. Прядеїн. – Херсон : «Олді+», 2019. – С. 9–11.
29. Сердюк, В. П. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні України / В. П. Сердюк. – Київ : Інформація і право, 2018. – С. 68–71.
30. Солдатова, Г. У. Психодіагностика толерантності особистості / Г. У. Солдатова. – М. : Сенс, 2018. – 172 с.
31. Тептюк, Ю. Вияв стресостійкості соціальних працівників різних вікових груп [Електронний ресурс] / Ю. Тептюк. – Київ, 2020. – 80 с. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.32453/5.v13i2.179>.
32. Хомуленко, Б. В. Історія виникнення поліграфа / Б. В. Хомуленко. – Харків : 2020. – С. 202–208.
33. Щербатих, Ю. В. Мистецтво обману / Ю. В. Щербатих. – Київ : Ексмо, 2015. – 720 с.

ДОДАТОК А

Дисперсія

Таблиця А.1

Повна пояснена дисперсія у жінок

Компоненти	Початкові власні значення			Суми квадратів навантажень вилучення	
	Разом	Дисперсії %	Кумулятивний %	Разом	Дисперсії %
1	3,611	13,375	13,375	3,611	13,375
2	2,701	10,004	23,378	2,701	10,004
3	2,083	7,715	31,093	2,083	7,715
4	1,980	7,333	38,426	1,980	7,333
5	1,630	6,038	44,464	1,630	6,038
6	1,426	5,283	49,747	1,426	5,283
7	1,403	5,198	54,945	1,403	5,198
8	1,309	4,846	59,791		
9	1,237	4,582	64,373		
10	1,155	4,277	68,650		
11	0,982	3,637	72,288		
12	0,882	3,268	75,556		
13	0,838	3,102	78,658		
14	0,775	2,870	81,528		
15	0,725	2,684	84,212		
16	0,623	2,309	86,521		
17	0,615	2,279	88,800		
18	0,482	1,785	90,585		
19	0,428	1,586	92,171		
20	0,403	1,491	93,662		
21	0,353	1,306	94,968		
22	0,328	1,216	96,184		
23	0,276	1,022	97,206		
24	0,260	0,961	98,168		
25	0,236	0,873	99,041		
26	0,152	0,561	99,602		
27	0,108	0,398	100,000		

Повна пояснена дисперсія у чоловіків

Компоненти	Початкові власні значення			Суми квадратів навантажень вилучення	
	Разом	Дисперсії %	Кумулятивний %	Разом	% Дисперсії
1	4,505	16,684	16,684	4,505	16,684
2	2,538	9,399	26,083	2,538	9,399
3	2,297	8,507	34,590	2,297	8,507
4	2,055	7,612	42,202	2,055	7,612
5	1,648	6,104	48,305	1,648	6,104
6	1,467	5,435	53,740	1,467	5,435
7	1,368	5,065	58,805	1,368	5,065
8	1,167	4,324	63,129		
9	1,058	3,920	67,049		
10	1,026	3,800	70,849		
11	0,924	3,423	74,272		
12	0,742	2,750	77,022		
13	0,693	2,566	79,587		
14	0,662	2,452	82,039		
15	0,608	2,250	84,290		
16	0,586	2,170	86,460		
17	0,558	2,066	88,525		
18	0,510	1,888	90,413		
19	0,448	1,659	92,072		
20	0,379	1,404	93,476		
21	0,376	1,393	94,869		
22	0,321	1,187	96,056		
23	0,306	1,133	97,189		
24	0,251	0,931	98,120		
25	0,207	0,766	98,886		
26	0,174	0,646	99,532		
27	0,126	0,468	100,000		